

Л. М. Токарчук

д.ю.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ АБО ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН

На сьогодні в Україні значних перетворень для відповідності потребам воєнного часу зазнали, з-поміж інших фундаментальних механізмів держави, й механізми, призначенням яких

є забезпечення верховенства права та належного управління публічними справами на території держави, адже вони є вкрай важливими для сталого розвитку її частин, що лежать поза межами зон бойових дій. Одним з цих механізмів, які забезпечують нормальне функціонування суспільства та мали належним чином адаптуватись до викликів війни для збереження їх ефективності, є цивільне судочинство й суди, що його здійснюють. Були запроваджені законодавчі нововведення, розроблені правозастосовні практики, видані авторитетні рекомендації з питань організації та здійснення цивільного судочинства в умовах війни. Однак, як зауважує наукова та експертна правнича спільнота, незважаючи на вагомі досягнення на шляху до максимізації ефективності цивільного процесу, незробленими залишається ще багато кроків. Підґрунтям для них має стати, насамперед, ґрунтовний аналіз та оцінка рішень, що вже змінили перебіг цивільного процесу в Україні, та урахування найкращих зарубіжних практик, зокрема держав, які є найбільш наближеними до нас за реаліями правового виміру, тобто, таких як Польща.

Основними нововведеннями стали: 1) положення про зміну територіальної підсудності судових справ Вищою радою правосуддя або Головою Верховного Суду у разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану у зв'язку з військовими діями або іншими надзвичайними обставинами; 2) додатковий спосіб інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, судові рішення та виконавчий документ шляхом надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія тощо. Крім того, стрімко розширюється практика та кристалізуються правила звернення до суду з процесуальними документами в електронній формі через підсистему «Електронний суд» шляхом направлення документів на його офіційну електронну адресу, розгляду справ з використанням відеоконференцз'язку, повідомлення учасників справи шляхом направлення документів на їх електронну адресу, поновлення процесуального строку у зв'язку із запровадженням воєнного стану тощо. Однак, за справедливим твердженням вченого та судді

Верховного Суду Д. Д. Луспеника законодавець, на жаль, ще не врегулював проблемні питання щодо відправлення правосуддя в таких умовах. Неприятливими умовами, в яких війна застала українську судову систему є неукомплектованість судів; незавершеність реформаційних процесів (ВРП, ВККС не працюють, розпочалася оптимізація мережі судів); декларативне електронне судочинство; незадовільне фінансування тощо. Більше того, на його переконання, законодавство має передбачати особливості здійснення провадження в цивільних справах в умовах воєнного/надзвичайного стану [1].

Звертаючись для цілей порівняльно-правового огляду до правових джерел Польщі, перш за все, зауважимо, що ця держава у новому столітті не запроваджувала воєнний стан. Однак, вона все ж має зіставний досвід, який, насамперед, охоплює протиепідемічні заходи щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) на її території, з яких можна дістати уявлення про те, яким був би характер та спрямованість змін в організації та порядку діяльності загальних судів в умовах війни.

Ознайомившись з відповідями Польщі на виклики перед судовою системою, пов'язані з пандемією коронавірусної хвороби, зазначимо, що польське міністерство юстиції у 2020 році видало рекомендації щодо надзвичайних змін, у тому числі у цивільному процесі. Ці заходи включають: 1) зупинення перебігу строків позовної давності, що встановлені цивільним правом та дотримання яких є необхідним для судового захисту порушених прав, але є неможливим через надзвичайні обставини; 2) запровадження можливості передання судом виконання певних термінових завдань іншим судам та спрощення правил переведення суддів між судами; 3) організація судових засідань з використанням відеоконференцв'язку та розширення переліку справ, що розглядаються у письмовому провадженні, зі встановленням певних винятків; 4) обмеження категорій справ, у яких допускаються відкриті судові засідання, із затвердженням міністром юстиції орієнтовного переліку термінових справ особливого значення (госпіталізація до закладів охорони здоров'я для надання їм допомоги у примусовому порядку; справи, у яких слід допитати свідка через складність або неможливість цього у майбутньому; справи, які на думку голови

суду є терміновими та такими, що потребують заслуховування її учасників), у яких забезпечується можливість закритих судових засідань; 5) повна організаційно-технічна підтримка виконання судами повного спектру процесуальних функцій з урахуванням вищевикладених обмежень [2].

Разом з тим, у доповідях профільних громадських об'єднань вказується на те, що польським судам бракує єдиного підходу до організації дистанційного провадження (програмне забезпечення, процесуальне оформлення, доступність для спостерігачів/слухачів, правові наслідки технічних збоїв у ході засідання тощо). Наприклад, більше 10 окружних судів (з 49) заявили, що електронні слухання не є публічними і громадськість не може брати в них участь [3, с. 9–10].

Також, привертає увагу нещодавно ухвалена Верховним адміністративним судом Польщі постанова, у якій йдеться про те, що незважаючи на те, що громадянин України звертався до Польщі за тимчасовим притулком або статусом біженця до повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ, у світлі цієї обставини, яка склалась вже під час судового оскарження (після прийняття рішення уповноваженим адміністративним органом), відповідний статус має бути наданий, зважаючи на допущення державою-агресором грубих порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини на території України, які виражаються, у тому числі, у ракетних обстрілах усієї її території. Правовою перешкодою для цього не може бути те, що цей підхід узгоджується з європейською директивою про надання та позбавлення міжнародного захисту, але суперечить національному законодавству Польщі [4].

Отже, Україна і Польща досягли значного зрушення до розбудови правових та інституційних механізмів, які сприяють виконанню цивільним судочинством його завдань в кризових умовах. Здійснюються кроки для максимізації інституційної спроможності судів, розширюється діапазон дієвих способів використання сучасних інформаційних технологій у цивільному процесі тощо.

Список використаної літератури

1. Верховний Суд. Судді Верховного Суду розповіли про цивільний процес і диджиталізацію судочинства в умовах воєнного стану. 2022. URL: <http://surl.li/dzfvm>
2. Klynveld Peat Marwick Goerdeler. (2020). Poland. Government and institution measures in response to COVID-19. URL: <http://surl.li/dzfvm>
3. Citizens Network Watchdog Polandetal. (2022). Poland. Rule of Law Report for 2021. URL: <http://surl.li/dzfvv>
4. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. (2022, September 5). Despite in correct implementation of EU law, the war in Ukraine must be taken into account by Polish courts. URL: <https://interwencjaprawna.pl/en/despite-incorrect-implementation-of-eu-law-the-war-in-ukraine-must-be-taken-into-account-by-polish-courts/>